

УДК 330.8:336.22

Голубка С. М.
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів і кредиту
Університету банківської справи*

Чинчик А. А.
*здобувач
Харківського державного автомобільно-дорожнього університету*

Holubka S. M.
*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Finance and Credit Department
University of Banking*

Chynchyk A. A.
*Applicant of
Kharkiv National Automobile Highway University*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРИРОДИ ТА СУТНОСТІ ПОДАТКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ (ДРУГА ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)

THEORETICAL NATURE FOUNDATIONS AND TAX ESSENCE IN UKRAINIAN ECONOMIC IDEA (THE SECOND HALF. XIX- BEG. XX CENTURIES)

Анотація. У роботі здійснено ретроспективний аналіз та теоретичне узагальнення внеску українських вчених другої половини XIX – початку XX ст. у національне податкознавство. Висвітлено взаємозв'язок розвитку держави та пошук джерел державних доходів, який визначав напрям і заходи економічної політики. Звернуто увагу на те, що державі завдяки фінансовій владі доступні специфічні примусові публічно-правові способи отримання господарських благ. На основі вивчення історичних джерел узагальнено трактування ролі податків у фінансовому забезпеченні функцій держави та сприяння господарському розвитку і суспільному добробуту. Охарактеризовано концептуалізацію податку як обов'язкового платежу, що супроводжувалася розробленням питань диференціації доходів держави за джерелами, природою, способом стягнення. По мірі утвердження в економіці капіталістичних засад окреслено позицію українських вчених щодо головних джерел оподаткування (майно та дохід), відстоюючи особливе значення останнього. Висвітлено два головні теоретичні підходи щодо трактування природи та сутності податку, що оформилися в українській фінансово-економічній науці другої половини XIX ст. Показано важливість та актуальність історичного аналізу податкової системи в тісному зв'язку з еволюцією держави з огляду на сучасні процеси та виклики, що постають перед фінансовою системою та національним господарством України.

Ключові слова: українська фінансово-економічна думка, податкознавство, податок, державні фінанси, ринкова економіка, оподаткування.

Вступ та постановка проблеми. Теоретичними джерелами, на основі яких формувалися наукові погляди щодо трактування сутності податку, здійснювалося обґрунтування та аналіз результатів податкових реформ, розроблялися основи теорії податкового регулювання економіки, були здобутки англійської класичної політекономії, вчення німецької історичної школи про національну державу та її роль у розвитку продуктивних сил, українська духовна гуманістична традиція, що отримала теоретичне оформлення в ліберально-ринковій економічній доктрині. Разом з тим національні демократичні традиції, принципи верховенства права та ідеологія економічного лібералізму, що активно утверджувалися в українській економічній думці впродовж XIX ст., мали контраверсивний вплив на розвиток теорії оподаткування як серцевини вчення про державні фінанси. Відтак, проблематика змісту, структури, закономірностей і тенденцій оподаткування є однією з найбільш актуальних і потребує сучасних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення теоретичного обґрунтування природи та сутності податків в українській економічній думці пов'язане з іменами М. Алексеєнка, М. Балудянського, М. Бунге, І. Вернадського, К. Воблого, С. Десницького, С. Ловайського, В. Каразіна, П. Кованька, Й. Кулішера, П. Мігуліна, В. Незабитовського, І. Патлаєвського, Ф. Прокоповича, Г. Сидоренка, І. Тарасова, М. Туган-Барановського, І. Янжула, Л. Яснопольського та ін.

Метою даної роботи є висвітлення теоретико-методологічних підходів щодо природи та сутності податків в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст.

Результати дослідження. У другій половині XIX ст. у вітчизняній фінансовій думці були концептуалізовані два шляхи примусового покладання матеріальних жертв на громадян: по-перше, традиційна й загальноприйнята у доринковому суспільстві практика безпосереднього залучення громадян до виконання суспільно-необхідних робіт без винагороди або з частковою компенсацією витрат (особисті повинності); по-друге, натуральні та грошові збори для відшкодування витрат держави на виконання необхідних робіт і надання громадянам відповідних послуг [7, с. 2–4]. У процесі розвитку державного господарства та грошового обігу особисті повинності, а потім і натуральні збори все більше поступалися місцем грошовим зборам. Таким чином, примусові стягнення грошових коштів перетворилися на головний вид доходів держави як публічного союзу.

Історичний процес розвитку податкової системи в тісному зв'язку з еволюцією держави розглядав В. Незабитовський – український учений-економіст і правознавець [8, с. 362–364]. Його праці «О податной системе в Московском государстве, со времени установления единогодержавия до введения подушного оклада Петром Великим» (К., 1884), «Очерк системы казенных доходов в России со времени императора Петра Великого до кончины императрицы Екатерины II» (К., 1884) стали історико-теоретичним осмисленням еволюції державних фінансів у правничому та загальнополітичному аспектах і заклали основу подальшого розвитку історії та теорії фінансів. Загальна тенденція розвитку російського фінансового законодавства та податкової системи, виявлена В. Незабитовським, полягає у зосередженні на вершині владної піраміди повноважень і ресурсів, необхідних для будівництва імперії та реалізації її геополітичних цілей. Саме пошук джерел державних доходів визначав напрям і заходи економічної політики, стверджував учений [9, с. 196].

Українсько-російський учений-фінансист, професор Московського університету І. Янжул виводив необхідність оподаткування і пояснював його природу, спираючись на розуміння держави як «організованого людського суспільства, що необхідне людині на шляху її вдосконалення» [10, с. 201]. У цій теоретичній конструкції виявилася традиція української суспільної, економічної та фінансової думки, закладена в добу Просвітництва, що полягає в альтруїстичному погляді на державу та трактуванні її призначення з позицій договірної теорії. З розвитком суспільних потреб і поглибленням поділу праці, коли так званих приватноправових джерел стало недостатньо для покриття всіх видатків держави, вона змушена вдатися до стягнення податків, що слугують постійним і прямим каналом надходжень коштів до казни. Таким чином, державі завдяки фінансовій владі доступні специфічні примусові публічно-правові способи отримання господарських благ.

«Податок, – указував український учений-фінансист і статистик Г. Сидоренко, – є нічим іншим як винагородою або платою за послуги, що їх надає держава та її установи громадянам; але при корпоративному характері державного союзу, при абсолютному служінні його закладів усім і кожному ця плата не вноситься з добровільної згоди у кожному окремому випадку, не встановлюється вільним суперництвом, як у приватних угодах, але вимагається ім'ям влади на підставі зальних постанов; звідси необхідність у особливих підставах для накладання і розподілу податків, для порядку справляння і т. д.» [11, с. 8]. Аналогічного підходу до трактування природи податків як оплати за послуги держави дотримувався М. Алексеєнко – один із найвідоміших українських фахівців з історії фінансової думки та оподаткування. Він, зокрема, зазначав: «Податки можна розглядати як примусові платежі за послуги державного управління населенню у правовому, культурному і господарському відношенні» [12, с. 16]. Обґрунтуванням величини цих примусових платежів є загальні витрати на державне управління, яке забезпечує умови для господарської та будь-якої іншої діяльності.

З критикою пояснення природи податку як плати, відшкодування, обміну тощо виступив І. Янжул. Сутність податків, на його думку, полягає в тому, що вони є «односторонніми економічними пожертвами громадян або підданих, які держава або інші суспільні групи в силу того, що вони є представниками суспільства, стягують легальним шляхом і законним способом з їхнього приватного майна для задоволення необхідних суспільних потреб і обумовлених ними видатків» [10, с. 202]. Учений-фінансист дав розгорнуте тлумачення цього визначення. Зокрема, односторонній характер економічних пожертвувань він пояснював тим, що держава бере плату за свої послуги вперед і незалежно від того, чи скористається кожен платник податків тим обсягом благ, грошовий еквівалент якого він вніс у вигляді податків у державну казну. Держава не надає безпосередньої винагороди платникові, – зазначав І. Янжул, – «підданий платить податок не тому, що взамін він отримує від держави який-небудь еквівалент, а лише тому, що як підданий він зобов'язаний докласти зусиль до підтримання державного союзу» [10, с. 202]. Легальний шлях стягнення податків означає санкціонування їх законодавством незалежно від політичної форми правління. Будь-яке стягнення зборів, що ґрунтується не на точній указівці закону, а на довільних діях виконавчої влади, наголошував І. Янжул, не може вважатися податком. Законний спосіб означає, що має бути юридично визначений сам механізм і порядок оподаткування, інакше стягнення податків може перетворитися у звичайне здирство.

«Податок, – підсумовував учений-фінансист, – є та частка, визначена законом, яку держава вимагає з майна підданих для досягнення вищих цілей свого існування», саме ці вищі цілі й слугують метою і юридичною підставою податку [10, с. 203].

Таким чином, в українській науковій літературі другої половини XIX ст. оформилися два головні теоретичні підходи щодо трактування природи та сутності податку: відповідно до першого – податок становить плату за послуги держави і передбачає певну еквівалентність обміну між платниками і державою (теорія відплати); згідно з іншим – сплата податків є загальним обов'язком усіх членів публічних союзів (абсолютистська теорія жертви). Теорія відплати базувалася на ринкових підходах до трактування державного господарства як частини єдиного економічного простору, організованого на засадах обміну. Попит був представлений платоспроможними потребами домогосподарств і приватного сектору, пропозиція – наданими державою благами, а рівноважною ціною слугували податки і збори. Такої позиції дотримувався, зокрема, М. Алексєєнко, наголошуючи на необхідності реалізації економічних принципів у сфері державних фінансів [13, с. 279–289]. Учений зазначав, що А. Сміт і Д. Рікардо в трактуванні податків стояли на позиціях еквівалентності та обміну між державою та платниками податків: «Витрати уряду по відношенню до підданих – це те саме, що витрати управління стосовно господарів великого маєтку, які зобов'язані брати участь у цих витратах у розмірі доходів, які отримує кожен від цього маєтку» [14, с. 8–9].

Натомість прихильники новітньої концепції держави як примусового публічного союзу схилилися до абсолютистської теорії податку. Податки, як стверджував І. Тарасов, – це грошові збори, що стягуються державою незалежно від наданих нею послуг. Серед західноєвропейських економістів яскравими представниками цього напрямку розвитку теорії оподаткування є французькі вчені Н. Канар, Ж. Сімонді, Дж.С. Міль. У вітчизняній науковій літературі з критикою теорії відплати виступили К. Воблий та С. Іловайський, які у своїх працях обґрунтовували існування публічного сектору, що на відміну від ринкового не передбачає дії механізму конкуренції чи ринкового ціноутворення. Варто зазначити, що С. Іловайський та його учень Г. Тіктін, наголошували на обмеженості теорії відплати, яка намагалася звести сутність податків до грошового еквіваленту всіх наданих благ і послуг, незважаючи на те, що частина з них має неекономічний характер. Тим самим дані вчені одними з перших у вітчизняній науці порушили проблему суспільних благ як нематеріальних послуг, які важко обліковувати і, відповідно, рівномірно розподілити їхню вартість між членами публічного союзу [15, с. 240].

Концептуалізація податку як обов'язкового платежу супроводжувалася розробленням питань диференціації доходів держави за джерелами, природою, способом стягнення тощо. Зокрема, С. Іловайський – відомий учений-економіст, юрист, фахівець у галузі фінансового права – зазначав: «Відповідно до того, чи є примусовий збір односторонньою матеріальною жертвою громадян, чи йому відповідає якимось визначена послуга з боку публічного союзу, примусові стягнення поділяються на податки і мита. Крім зазначених примусових способів отримання матеріальних коштів, держава має у своєму розпорядженні й інші засоби, що слугують для покриття нерегулярних, надзвичайних потреб, а саме – примусові запозичення і примусове відчуження приватного майна із наступним відшкодуванням» [3, с. 12]. Щодо домінуючого на той час способу покриття надзвичайних урядових

потреб, а саме добровільних позик, то фінансовою наукою був вироблений принциповий підхід щодо привілейованого, порівняно з приватними господарствами, положення держави, обумовленого тим, що державні борги мають специфічно-фінансове, податне забезпечення.

По мірі утвердження в економіці капіталістичних засад в якості головних джерел оподаткування вітчизняні науковці, як і провідні західні вчені, розглядали два джерела – майно та дохід, відстоюючи особливе значення останнього. Так, С. Іловайський наголошував, що оподаткування капіталу замість доходу може підірвати його продуктивність, для відновлення якої потрібен тривалий період [16, с. 118]. Окрім того, вчений відстоював ідею вищого оподаткування доходів від речових факторів виробництва – землі та капіталу – оскільки їхні власники мають кращі потенційні можливості отримання доходу порівняно з тими, хто розпоряджається і використовує тільки власну робочу силу [16, с. 111].

В економічній літературі другої половини XIX ст. також обґрунтовувалося застосування так званих промислових податків, які фактично були продуктом нової економічної реальності. Європейська практика та економічна наука розрізняли дві системи промислового оподаткування: німецьку та французьку. Перша базувалася на оподаткуванні доходів від підприємницької діяльності, друга – на оподаткуванні права на її здійснення. У Російській імперії з її традиціями фіскалізму обґрунтовувалася доцільність використання обох систем. У теоретичних працях перевага надавалася німецькій системі, що пояснювалося раціональністю оподаткування реального доходу, а не потенційної можливості його отримання. Проблема формування ринкової системи оподаткування та ефективного використання податків для задоволення потреб місцевого і народного господарства стала однією з центральних у науковій літературі періоду ринкових перетворень вітчизняного господарського середовища. Як констатував П. Кованько, майже всі прямі податки XIX ст. були недосконалими, бо на практиці частіше стримували, ніж стимулювали розвиток місцевого і народного господарств [17, с. 15].

Історико-теоретичний аналіз еволюції податків дозволив виокремити такі суттєві моменти цього процесу:

- перехід від натурального господарства до грошового;
- розвиток держави та її завдань;
- перехід від одиничного, випадкового накладення повинностей і податей до регулярного і систематичного стягнення податків;
- зміна підстав для оподаткування – перехід від принципу зручності до вимог обґрунтованості і справедливості;
- запровадження непрямого оподаткування споживання;
- прагнення охопити оподаткуванням усі доходи і все майно, що призвело до ускладнення системи справляння податків і зростання відповідних видатків;
- підвищення мобільності суб'єктів оподаткування в умовах розвитку ринкових відносин та урізноманітнення форм доходів обумовило необхідність запровадження загального прибуткового податку як основи податкової системи;
- перехід від пропорційного до прогресивного оподаткування;
- розвиток теорії мінімального доходу, звільненого від оподаткування.

Таким чином, у другій половині XIX ст. останнім словом теорії податків і податкової практики було запрова-

дження загального прогресивного прибуткового податку із звільненням від оподаткування мінімуму, необхідного для існування.

Стягнення прямих податків, як зазначав С. Іловайський, передбачає визначення суб'єкта оподаткування, об'єкта оподаткування та податкової спроможності [3, с. 324]. У процесі еволюційного розвитку теорії оподаткування було з'ясовано, що поняття суб'єкта податку, як і самого податку, має юридичний, політичний і суспільний аспекти; запроваджено розмежування фізичних і юридичних осіб як суб'єктів оподаткування; визначено, що на платників податків накладається обов'язок декларування умов, які визначають їхні зобов'язання перед державою. Разом з тим прагнення уніфікувати механізм оподаткування та знайти єдиний податок, який би задовольняв усім вимогам фінансового господарства, слугувало причиною наукової полеміки в літературі та практичних спроб реформування системи оподаткування. На практиці в якості об'єктів оподаткування виступали особи, дії, предмети, промисли і заняття, майно і доходи; для кожної категорії було визначено податкову одиницю вимірювання об'єктів оподаткування.

Переважає більшість вчених-економістів другої половини XIX – початку XX ст. уважали за доцільне формування складної системи державних доходів, у якій різні податки та збори доповнювали б один одного. Проти одностороннього та спрощеного підходу в оподаткуванні виступали І. Тарасов, Г. Сидоренко, Й. Кулішер, із російських вчених – Л. Ходський, І. Горлов та інші вчені-фінансисти. Зокрема, Г. Сидоренко зазначав, що використання різноманітних зборів і помірне оподаткування рухомого майна забезпечать більшу еластичність системи формування державних доходів і сприятиме розвитку господарства [11, с. 48].

Завдання правового та організаційного забезпечення фінансового господарства актуалізувалися по мірі утвердження ринкових засад в економіці. Аналіз фінансових та господарських результатів селянської реформи 1861 р. виявив, що система викупних платежів при збереженні старих принципів оподаткування не лише приводить до критичного стану селянське господарство, а й утруднює весь подальший процес фінансових реформ. Таким чином, вивчення генези податків, еволюції поглядів на державне господарство, розроблення теорії оподаткування та критичне дослідження практики фіскальних відносин, що склалася впродовж тривалого історичного періоду, становили наукову основу обґрунтування необхідності та напрямів проведення податкових реформ [18, с. 78].

Приступаючи до ринкових перетворень і заохочуючи зростання фабричного виробництва, уряд, за висловом М. Туган-Барановського, «керувався, головню, так званими «державними» міркуваннями – тобто прагненням збільшити платіжні сили населення для поповнення державного казначейства» [19, с. 424]. В останній третині XIX ст. у політичних і наукових колах очевидною стала необхідність перегляду всієї державної ідеології, формування принципово іншого підходу до податкової політики й політики урядових видатків. Утверджувалася позиція щодо необхідності розвитку системи оподаткування від-

повідно до зростаючих потреб урядового фінансування суспільних потреб, насамперед економічних. Прихильниками державного господарства податкового типу виступали І. Янжул, К. Воблий, Г. Сидоренко, І. Тарасов. Водночас ці вчені вважали, що рівень оподаткування слід установлювати залежно від економічної ситуації в країні та переглядати відповідно до динаміки економічної кон'юнктури. Таким чином, і у фінансовій теорії, й у податковій політиці відбулося зміщення акцентів з точки зору фіскалізму до розгляду податку як засобу покращання економічного добробуту, що свідчило про формування модерної теорії податкової політики та утвердження соціальних засад державного втручання в економіку.

Виявлена тенденція до зростання державних потреб обумовила дослідження в царині наслідків фінансової політики та обґрунтування принципового положення про те, що джерела фінансових ресурсів унаслідок оподаткування мають «не виснажуватися, а збільшуватися» [16, с. 41]. На практиці це означало необхідність прогнозування наслідків податкової політики; розробку системи заходів щодо оптимізації структури податків та величини податкового навантаження; урахування економічного, соціального, територіального аспектів оподаткування. Сформувалися теоретичні уявлення про цілісність державного господарства, ефективне функціонування якого досягається через розвиток його територіально-адміністративних одиниць та окремих регіонів, що фактично заклало основи для розвитку теорії регіональної економіки, теорії міжбюджетних відносин і концепцій фінансового забезпечення економічного розвитку.

Висновки. Розроблення нового Податкового кодексу та діяльність з оптимізації бюджетно-податкової системи мають спиратися на вироблені фінансовою наукою та підтверджені практикою пріоритети і принципи формування ефективних фінансових механізмів економічної політики:

- модернізація економіки та підвищення ефективності фінансово-економічної політики держави шляхом удосконалення інституційних механізмів фінансового управління;
- забезпечення публічного характеру фінансового господарства та дотримання відповідності між податковим навантаженням та обсягом і якістю послуг, що надаються державою громадянам;
- раціональне використання податків для збалансованого задоволення потреб місцевого та національного господарства з метою зменшення потенціалу соціальної напруги та зміцнення економічної спроможності місцевих громад;
- удосконалення правового регулювання та організаційних аспектів управління фінансовим господарством, посилення еластичності системи формування державних доходів як передумови розвитку національної економіки та розширення бази оподаткування;
- прогнозування наслідків заходів податкової політики на основі врахування соціального, економічного та просторово-територіального аспектів оподаткування;
- забезпечення синергетичності державного господарства, ефективне функціонування якого досягається через розвиток його територіально-адміністративних одиниць та окремих регіонів.

Список використаних джерел:

1. Небрат В.В. Генезис финансовых институтов как основа рыночных преобразований / В.В. Небрат // Научные работы Донецкого национального технического университета. Серия экономическая. – Донецьк : ДонНТУ, 2009. – Вип. 37–2. – С. 43–48.
2. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй : наукове видання / А. Сміт. – К. : Port-Royal, 2001. – 594 с. – (Серія «Філософські першоджерела»).
3. Іловайський С.И. Учебник финансового права / С.И. Иловайский ; под ред. Н.П. Яснопольского, доп. и обнов. Г.И. Тиктин ; 5-е (посмертн.) изд., перераб. и доп. – Одесса : Е.С. Иловайская, 1912. – 616 с.

4. Небрат В.В. Теоретичні аспекти становлення державних фінансів / В.В. Небрат // Світ фінансів. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – № 1. – С. 185–194.
5. Тарасов И. Очерк науки финансового права. Составлен по лекциям, читанным в Демидовском Юридическом лицее, в 1878–1881 акад. гг. Введение. Общая часть. Особенная часть / И. Тарасов. – Ярославль : Типография Губ. правления, 1883. – 710 с.
6. Патлаевский И.И. Курс науки финансового права / И.И. Патлаевский. – Одесса, 1885. – 412 с.
7. Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого Княжества Литовского при Ягеллонах. Т. 1 / М. Довнар-Запольский. – К. : Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1901. – 807, СХП с.
8. Небрат В.В. Незабитовський Василь Андрійович / В.В. Небрат // Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія : у 3-х т. ; ІСЕМВ НАН України, ДННУ «Академія фінансового управління» ; за ред. Т.І. Єфименко. – К., 2010. – Т. 1. – С. 362–364.
9. Незабитовский В.А. Очерк системы казенных доходов в России со времени императора Петра Великого до кончины императрицы Екатерины II / В.А. Незабитовский // Собрание починений ; под ред. проф. Романовича-Славатинского – К., 1884.
10. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки / И.И. Янжул. – СПб., 1890. – 532 с.
11. Сидоренко Г.Д. Финансовое право. Ч. 1: Теория финансов. Конспект лекций / Г.Д. Сидоренко. – Житомир, 1888. – 341 с.
12. Алексеенко М.М. Подоходный налог и условия его применения / М.М. Алексеенко. – Харьков, 1885. – 35 с.
13. Небрат В. Наукова концепція державних доходів та оподаткування М.М. Алексеенка / В. Небрат // Історія народного господарства та економічної думки України : зб. наук.праць. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2007. – Вип. 39–40. – С. 279–289.
14. Алексеенко М.М. Взгляд на развитие учения о налоге у экономистов А.Смита, Ж.-Б. Сэя, Рикардо, Сисмонди и Д.-С. Милля / М.М. Алексеенко. – Харьков, 1870. – 171 с.
15. Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні : [монографія] / В.В. Небрат ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2013. – 584 с.
16. Иловайский С.И. Краткий учебник финансового права / С.И. Иловайский. – Одесса : Типогр. шт. войск Одесского военного округа, 1893. – 297 с.
17. Кованько П. Содержание и сущность бюджетного права / П. Кованько. – К. : Типография Импер. ун-та св. Владимира, 1910. – 18 с.
18. Небрат В.В. Історико-фінансові дослідження в українській економічній думці XIX – початку XX ст. / В.В. Небрат // Економіка України. – Київ, 2013. – № 3(616). – С. 77–85.
19. Туган-Барановский М. Русская фабрика в прошлом и настоящем. Историческое развитие русской фабрики в XIX в. / М. Туган-Барановский. – М. : Московский рабочий, 1922. – 428 с.

Аннотация. В работе осуществлены ретроспективный анализ и теоретическое обобщение вклада украинских ученых второй половины XIX – начала XX вв. в национальное налоговое дело. Освещены взаимосвязь развития государства и поиск источников государственных доходов, которые определяют направление и меры экономической политики. Обращено внимание на то, что государству благодаря финансовой власти доступны специальные принудительные публично-правовые способы получения хозяйственных благ. На основе изучения исторических источников обобщена трактовка роли налогов в финансовом обеспечении функций государства и содействии хозяйственному развитию и общественному благосостоянию. Охарактеризована концептуализация налога как обязательного платежа, сопровождающаяся разработкой вопросов дифференциации доходов государства по источникам и способами взимания. По мере утверждения в экономике капиталистических принципов определены позиции украинских ученых по главным источникам налогообложения (имущество и доход), отстаивая особое значение последнего. Освещены два главных теоретических подхода к трактовке природы и сущности налога, которые оформились в украинской финансово-экономической науке во второй половине XIX в. Показаны важность и актуальность исторического анализа налоговой системы в тесной связи с эволюцией государства, учитывая современные процессы и вызовы, стоящие перед финансовой системой и национальным хозяйством Украины.

Ключевые слова: украинская финансово-экономическая мысль, налоговое дело, налог, государственные финансы, рыночная экономика, налогообложение.

Summary. The work carried out a retrospective analysis and theoretical generalization of the contribution of Ukrainian scientists of the second half of the XIX-early XX centuries in the national taxation. When covering the relationship of the state of development and the search for sources of public revenues, which determine the direction and measures of economic policy. Attention is drawn to the fact that the state thanks to the financial power available special coercive public-legal ways of obtaining economic benefits. It's based on the study of historical sources generalized interpretation of the role of taxes in the financial support of the state's functions and promoting economic development and public welfare. It's characterized as the conceptualization of the tax mandatory payment, accompanied by the development issues of the state of differentiation of income sources and collection methods. With the approval of the capitalist economy principles defined position of Ukrainian scientists on the main tax sources (property and income), defending the particular importance of the latter. When covering the two main theoretical approaches to the interpretation of the nature and scope of the tax, which took shape in the Ukrainian financial and economic science in the second half of the XIX century. Showing the importance and relevance of the historical analysis of the tax system in close connection with the evolution of the state, given the current processes and challenges faced by the financial system and the national economy of Ukraine.

Key words: Ukrainian financial and economic thought, tax, public finances, the market economy and taxation.